

έννοια τοῦ ἑτεροκίνητου, τοῦ παχυλοῦ κι ἐπίμοχθου, καὶ ἐπεκτατικὰ τοῦ τυραννικοῦ καὶ ἐγωλάτρη (βλ. καὶ Γλωσσ. σελ. 287), ἴσως μάλιστα μὲ τὴν τελευταία σημασία νὰ συνδύασε τὸ συνθετικὸ τῆς λέξης (αὐτόματος: ὁ εἰς ἑαυτὸν ἀποβλέπων, ἐκεῖνος πῶχει, γυρισμένα τὰ μάτια του στὸν ἑαυτὸ του, ἀπ' τὴ δημοτικὴ φράση «μόνο τὸν ἑαυτούλη του κοιτάζει», ἢ «ἐκεῖνος καὶ ὁ ἑαυτός του...» κλπ.).

θ') ὁμοιότης. Ὁ συγγραφέας μεταχειρίζεται αὐτὸ τὸν ὄρο παντοῦ καὶ πάντα ἀντὶ τοῦ ἰσότης (égalité καὶ ὅμοιος égal). Μόνο στὸ A143⁴ σημαίνει τὴν ταυτότητα, τὴν ὁμοιότητα ποὺ λέμε (βλ. πίνακα Ἀναλυτ. καὶ Γλωσσάρι). Εἶναι φανερὸ ὅτι, ἂν καὶ ξέρει τὸν κοινόχρηστο τότε ὄρο (ἀπὸ τὸ Ρῆγα ἰδίψς) ἰσότης τοῦ ἐπαναστατικοῦ λεξιλογίου τῆς ἐποχῆς ἀλλὰ καὶ τὸν δημοτικὸ (ἴσια κι ὅμοια κλπ.), τὸν ἀποφεύγει γιὰ δυὸ λόγους: α) γιὰ νὰ μὴ φέρει σύγχυση στοὺς ἀναγνώστες του, ποὺ οἱ πιότεροι ἐπηρεασμένοι ἀπ' τὴν ἐμπορικὴ ὄρολογία θὰ τὸν ἐπαιρναν διαφορετικὰ καὶ θὰ τὸν παρεξηγοῦσαν, γιὰτὶ «ἴσον» στὴν ἐμπορικὴ γλῶσσα τῆς ἐποχῆς σήμαινε κόπια, ἀντίγραφο (τὰ ἴσα τῶν πρὸς Βιέννην ἐπιστολῶν...=τὰ ἀντίγραφα (οἱ κόπιες) τῶν πρὸς Βιέννην ἐπιστολῶν Ποιμὴν Μυτιλήνης 1938 Ἀνέκδοτο γράμμα Βενιαμὶν Λεσβίου) καὶ ἰσότης (ισόποσον, ἀντιστοιχία λογαριασμοῦ καὶ ἀκρίβεια, καὶ μ' αὐτὸ τὸ νόημα τοῦ ξεφεύγει ἡ λέξη στὸ B39¹¹ στὴν κοινόχρηστη ἐμπορικὴ φράση: μετὰ πάσης ἰσότητος=ἀκριβείας). Ἀπ' αὐτοῦ ἰσότητα ἔλεγαν τότε κάθε ἀκρίβεια καὶ ἐπεκτατικὰ τὴ δικαιοσύνη ἀπὸ τὸ δημοτικὸ: ἴσος (ἴσος ἄνθρωπος κλπ.). Γιὰ ν' ἀποφύγει λοιπὸν τὴ σύγχυση ὁ συγγραφέας τῆς Νομ. θρεμμένος μὲ τὴν ἐμπορικὴ γλῶσσα δὲν τοῦρχεται βολικὰ ὁ ὄρος ἰσότης καὶ βάζει τὸν ὄρον ὁμοιότης (ἀνομοιότης, ἀνόμοιος κλπ.). Ἐπειτα, νομίζω πὼς ὑπάρχει καὶ λόγος καθαρὰ πολιτικός, γιὰ ν' ἀποφύγει τὸ γιακωμπίνικο γλωσσάρι, γιὰ νὰ μὴ χτυπήσει ἄσκημα στοὺς ἀναγνώστες του, ποὺ πολλοὶ τότε, ὅταν ἀκουγαν τὶς λέξεις ἰσότης - ἀδελφότης κλπ., ξετρόμαζαν, βάζοντας στὸ νοῦ τους τὶς ὁμότητες τῶν καρμανιόλων τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης κλπ. Ἄς σημειωθεῖ, πὼς στὸ A29⁷ ἔχουμε τὴν ἐκφορὰ «ἐξίσωσε τὰς ἀνομοιότητας». Ἐπίσης ὅτι ὁ ὄρος ἰσότης βρίσκεται συχνὰ καὶ στὸ Εὐαγγέλιο καὶ στὸν Παῦλο (Κορινθ. δ' 1, καὶ τὸ ὑπενθύμισε ὁ Κοραῆς (Αδ. Διδ. 53) ποὺ κι ὁ ἴδιος χρησιμοποίησε ὡς τότε πολλὰς φορές τοὺς ὄρους: ἴσος - ἰσότης (βλ. Ἀδ. Διδ. 20, 61 κλπ.).

ι') πολυπράγμονες. (A6¹). Ἐτσι λέει τοὺς σοφοὺς (πρβλ. καὶ Γ39^α: οἱ νῦν φιλόσοφοι καὶ πολυπράγμονες Ἕλληνες). Τὸν ὄρο τὸν ἔκανε κατὰ παρέκταση ἀπ' τὸ κοινόχρηστο τότε στοὺς λογιώτατους καὶ στοὺς ἱεροκήρυκες: πολυπράγμων, ποὺ τὸ ἔλεγαν γιὰ νὰ δείξουν τὴν ἀνησυχία καὶ πολυζήτηση, καὶ ὁ συγγραφέας τὸν πῆρε μὲ τὴν έννοια τοῦ πολυκάτεχου (τοῦ πολλὰ πράγματα εἰδότης).

ια') ἀκατάστατον τοῦ συμβεβηκότος (A29¹⁵), ἡ ἀστάθεια τῆς τύχης.

ιβ') τυχηρὰ ἀποκτήματα (A31⁴), τὰ ὅσα δίνει καὶ φέρνει ἡ τύχη καὶ περιστάσεις στὸν ἄνθρωπο.

ιγ') εἶναι ὡσάν νὰ μὴν εἶναι (A42⁴), δημοτικὴ φράση, ποὺ λέγεται καὶ σήμερα: ὁ ἄντρας μου εἶναι σὰ νὰ μὴν εἶναι ἢ τὸν ἔχω, μὰ εἶναι σὰ νὰ μὴν τὸν ἔχω κλπ.

ιδ') Ὁ θάνατός του (A46⁹). «Ὁ δοῦλος, λέει, δὲν μπορεῖ νὰ καταλάβει, πῶς εἶναι ἓνα μέρος τοῦ ὅλου καὶ ὅτι ἡ ζωὴ του χρησιμεύει εἰς ὅλους (δηλ. εἶναι χρήσιμη καὶ ἀναγκαῖα στὸ σύνολο) καὶ ὅτι ὁ θάνατός του...» Μὲ τὴν ἀποσιώπησή του ὁ συγγραφέας θέλει νὰ δείξει τὴν ὑψίστη θυσία γιὰ τὴν πατρίδα καὶ τὸ σύνολο (πρβλ. σελ. 388).

ιε') Ἡ φύσις μία (A47⁵). Τὸ νόημα εἶναι, πῶς ὅλοι οἱ ἄνθρωποι στὸ φυσικὸ τους εἶναι ἴδιοι, σωματικὰ καὶ ψυχικά, καὶ δὲν διαφέρει σὲ τίποτα ὁ τύραννος ἀπ' τὸ δοῦλο κλπ.

ιστ') Ὁ κρινόμενος μόνος (A51¹⁴). Θέλει νὰ πεῖ, πῶς στὴ δημοκρατία ὁ κατηγορούμενος δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ συνήγορο, γιὰτὶ προστατεύεται ἀπ' τοὺς νόμους κι ἀπ' τὴν ἀπροσωποληψία τῆς ἀπονομῆς τοῦ δίκου κλπ.

ιζ') Ἀναμφίβολος εὐεργεσία (A53⁸), τὸ νόημα εἶναι ὅτι ὁ στρατιώτης ποὺ θὰ ἀνδραγαθήσει στὸ πόλεμο θὰ ἔχει σίγουρη (ἀναμφίβολη) τὴν ἀναγνώριση καὶ τὴν ἀμοιβή.

ιη') ἐπιτηδεύματα (78⁷), ἐννοεῖ τὰ στρατηγήματα (τίς μηχανές ἢ κόλπα) τοῦ ἐχθροῦ, ἀπὸ τὸ δημοτικόν: ἐπιτηδεύομαι ποὺ σημαίνει πολλές φορές καὶ μηχανῶμαι βλ. Δ12β¹¹ ἐπιτηδεύθη νὰ ἐφεύρη (σοφίστηκε...).

ιθ') νὰ γνωρίζη κατὰ μέρος (A80³), νὰ γνωρίζει λεπτομερειακὰ καὶ βαθιὰ τὸν ἀρχιστράτηγο, ὄχι μόνον τίς συνήθειες καὶ τίς γνώσεις του, ἀλλὰ καὶ τὴν μπόρεσή του (ἀξιότητα).

κ') ὅσον αἰσθάνονται (A123¹⁰), ἐδῶ παίρνει τὸ αἰσθάνομαι παθητικὰ (βλ. Γλωσσικά, σελ. 281) καὶ θέλει νὰ πεῖ, πῶς εἶναι ἀδύνατο νὰ περιγράψει κανεὶς πόσο αἰσθητὰ σὰ δυνατὰ βιώματα γίνονται στὸν ἐλεύθερο ἀγωνιστὴ ἢ μεγαλοψυχία, τὸ θάρρος κλπ.

κα') προγονισμὸς (A128⁴), θέλει νὰ πεῖ, πῶς ὁ ἐλεύθερος δὲν καταφεύγει ποτέσ στὴν προγονικὴ εὐκλεία, γιὰ νὰ σκεπάσει τὴν ντροπὴ τῆς δειλίας καὶ προδοσίας του, καὶ φέρνει παράδειγμα τὴν ἀρχαιότητα, ὅπου οἱ «τρέσαντες» καὶ οἱ προδότες (ριψάσπιδες κλπ.) γινόταν ἀπόβλητοι καὶ ἡ ντροπὴ περνοῦσε καὶ στὰ παιδιά τους κλπ.

κβ') παρθενία ἀδικος καὶ βιαστικῆ (A129²⁰), σημαίνει ὑποταγὴ ποὺ εἶναι συνέπεια ἀδικίας καὶ βίας (αὐθαιρεσίας) βλ. γιὰ τὸ παρθενία καὶ γιὰ τὸ βιαστικὴ στὰ Γλωσσικά σελ. 271.

κγ') κύρωσις νόμων (A132⁹), ἡ ἐπικύρωση, ἡ ἀναγνώριση ποὺ δίνουν σὲ κάθε πράξη οἱ νόμοι καὶ ἡ κοινὴ ἀντίληψη

(βλ. Δ3¹⁰ θέλουν επικυρώσει τούς λόγους μου οί σπουδαῖοι).

κδ') τῆς ἀτιμίας (A133⁷), ἐδῶ δὲν ἔχουμε γενική τοῦ τιμήματος, ἀλλὰ γενική ἀντικειμενική. Ἔτσι ἡ φράση «τὴν πατρίδα των ἐπώλησαν τῆς ἰδίας ἀτιμίας, ὅπου εἰς τὸν θρόνον εὐρίσκεται» σημαίνει τὴν πώλησαν στὸν ἴδιο τὸν ἄτιμο τύραννο ποὺ βρίσκεται στὸ θρόνο (γιά τὴ σύνταξη τῆς γενικῆς βλ. Γλωσσικά σελ. 289).

κε') τελειοῦται (A136⁷), ἂν ποῦν τὸ ὄχι οἱ σκλάβοι, δηλαδή ἂν ξεσηκωθοῦν, ἡ δύναμη τοῦ τυράννου «τελειοῦται» δηλαδή σβῆνει, πέφτει, ἀφανίζεται. Τὸ ρ. τελειοῦται παρμένο ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα (ξίφει τελειοῦται=θανατώνεται, βλ. Γλωσσικά, σελ. 293),

κστ') με τελειότητα (A141³), στὴ φράση «δὲν ἤθελεν ἐκχυθῆ» αἷμα με τελειότητα, σημαίνει μέχρι ρανίδος, ὡς ποὺ νὰ τελειώσει, νὰ σωθεῖ, δηλαδή νὰ πέσουν ὅλοι μέχρις ἐνός.

κζ') ἀρχὴ εὐτυχίας (A147¹²), ὁ καθεὶς θὰ ἔλεγε πῶς παίρνει ἐδῶ τὴ λέξη ἀρχή, ὅπως ἐμεῖς σήμερα, με τὴν ἐννοια τοῦ νόμου, τοῦ ἀξιώματος, τοῦ αἰτήματος κλπ. Ἐδῶ σημαίνει κυριολεκτικὰ ἀρχίνισμα καὶ τὸ διατυπώνει ἀντίστροφα, ἐπιτάσσοντας τὴν ἐπεξήγηση: «δὲν ἤμποροῦν ποτέ οἱ δοῦλοι νὰ συμφωνήσουν εἰς τὸν κυριώτερον σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς εὐτυχίας των (=δὲν μποροῦν νὰ συμφωνήσουν καὶ αὐτὸ ἀνατρέπει τὴ βάση ποὺ ξεκινάει, ποὺ βρίσκεται τὸ ἀ' τῆς εὐτυχίας τους, ἡ ὁποία εἶναι ὁ κυριώτερος σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου...).

κη') ὕστερος γάμος (A151¹²), ἐννοεῖ ἐδῶ τὸ γάμο ποὺ γίνεται ὕστερ' ἀπὸ συμβίωση χωρὶς στεφάνι καὶ παιδοποιΐα, σὰν ἀπλή ἐπικύρωση καὶ νομιμοποίησή τους.

κθ') ἔλεγχοι βαρβάρων (A153²⁶), ὁ λόγος ἐδῶ γιά τὰ ἑλληνόπουλα ποὺ ξενιτεύονται ἀπὸ ἀνάγκη ἢ μπαίνουν στὴν ὑπηρεσία Τούρκων καὶ δεινοπαθοῦν ἀπὸ πολλές πλευρές.

λ') τὴν ἀληθῆ στάσιν τῆς καρδίας καὶ τῆς διαθέσεως (B12⁵). Ἐδῶ στάσις σημαίνει φρόνημα, διάθεση, τὸ πῶς διάκειται ἐσωτερικὰ ἡ καρδιά τους σὲ διάφορα ζητήματα. Ἀπ' τὸ χωρίο αὐτὸ εὐκόλα ἐξηγοῦμε τὴ σημασία τῆς φράσης «ἡ πολυποίκιλος στροφή τῆς γαλλικῆς στάσεως» στὸ Δ95⁹, ποὺ σημαίνει: ἡ πρὸς πολλές καὶ ἀλληλοσυγκρουόμενες κατευθύνσεις ἀλλαγὴ τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς (βλ. Ἱστορικά, τὴ σημ. μὰ γιά τὸ Ναπολέοντα, πρβλ. καὶ τὴ σημ. μβ' γιά τὴν Ἰταλία καὶ Κριτικὰ σελ. 267).

λα') κακομάθησις (B18⁵). Δικὴ τοῦ λέξη, με τὴν ὁποία χτυπάει τ' ἀποτελέσματα τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τῆς ἐποχῆς του. Ἀμάθεια, γενική, δηλ. ὅλοι εἶναι ἀγράμματοι, μὰ καὶ ὅσοι ἔμαθαν κάτι, στραβώθηκαν (βλ. τὰ ὅσα λέει στὸ E16α).

λβ') καθολικὰ πλούτη (B20⁷), τὰ πλούτη ποὺ ἔπρεπε νὰ εἶναι καθολικά, δηλαδή νὰ ἀνήκουν στοὺς πολλούς.

λγ') ἡ τὰν ἡ ἐπὶ τᾶς (A126), ἂν καὶ τὸ μεταφράζει σωστά,

ώστόσο λέγει ἀντὶ ἀσπίδες, πῶς οἱ Σπαρτιάτισες ἔδιναν στὰ παιδιά τους πὺ πῆγαιναν στὸν πόλεμο περικεφαλαῖες· πῶς ὅμως θὰ τοὺς κουβαλοῦσαν πάνω στὴν περικεφαλαία; Πρόκειται γιὰ lapsus calami χωρὶς ἄλλο, κι ὄχι γιὰ λάθος ἄγνοιας.

λδ') Θερμοπύλων (Α71²). Ὁ συγγραφέας ἔχει ὑπ' ὄψη του τὴ Χάρτα τῆς Ἑλλάδος τοῦ Ρήγα, βγαλμένη στὰ 1797, πὺ στὸ 11^ο μέρος της γράφει: Ἐπιπεδογραφία τοῦ περάσματος τῶν Θερμοπύλων πρὸς κατάληψιν τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ξέρξου εἰς τὴν Ἑλλάδα, τῆς παρὰ τοῦ νέου Ἀναχάρσιδος ἱστορουμένης». (σχετικὰ μὲ τὸν τύπο Θερμόπυλα, - πύλων ἢ Θερμοπύλαι - πύλων βλ. καὶ Γλωσσ. πρπ. σελ. 276 καὶ πρόλογο Ν.Α. Βέη, σελ. 28*). Τὰ ὅσα βάζει στὸ στόμα τοῦ Λεωνίδα πρὸς τοὺς Τρακόσους ὁ συγγραφέας, εἶναι φκιαγμένα ἀπὸ τὸν ἴδιο. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ, ὅτι στὸ ἴδιο μέρος τῆς Χάρτας τοῦ Ρήγα βρίσκεται μεταφρασμένο καὶ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Σιμωνίδη: «Ὀδοιπόρε, περνώντας ἀπὸ τὴ Σπάρτη - εἶπέ πῶς ἐτάφημεν ἐδῶ πολεμήσαντες διὰ τοὺς ἐλευθέρους νόμους της» (τοῖς κείνων ρήμασι πειθόμενοι, τὸ κάνει: ἐλευθέρους νόμους!...). Ὁ Ρήγας μᾶς ἔσωσε καὶ τὸ δημοτικὸν τύπο: Θερμονέρια (δ.π. μέρος 11^ο).

λε') διαυθεντεύω (καὶ διαυθεντευτῆς καὶ διαυθέντευσις, ἀπειρες φορές βλ. Γλωσσάρι), καὶ «εἶμαι διαυθεντευμένος». Στὸν Πολιτικὸν Κώδικα τοῦ πριγκιπάτου τῆς Μολδαβίας. Μέρος Α' Ἐν Ἰασίῳ 1816, τὸ ρῆμα γράφεται ὅπως λεγόταν «διαφεντεύω καὶ διαφεντευτῆς καὶ διαφέντευσις», κι ἐξηγεῖται προστατεύω, ὑπερασπίζομαι, βοηθῶ καὶ πολλές φορές: κατέχω κάτι, καὶ ἐπιχτατικά: ἤξεύρω πολὺ καλά (ἀπ' ὅπου ὁ Γ. Ψύλλας στὴν Ἐπιτομὴ Λεξικοῦ Ἰασίῳ 1836), ἐνῶ ὁ Δ. Αἰνιᾶν στὸ ἀνέκδοτο Λεξικὸν του τὸ ἐξηγεῖ: χορηγῶ προστασίαν τινί, ὑπερασπίζομαι προσβαλλόμενον, κινδυνεύοντα, προστατεύω, ὑπερασπίζομαι). Ἡ λέξις ἦταν πολὺ κοινὸ-χρηστὴ στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας, μὲ τὴν ἔννοια τοῦ προστατεύω, πὺ βγῆκε ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ ὑπεράσπιση τῶν ραγιαδῶν γινόταν συνήθως ἀπ' τοὺς ἀφέντες τους (πολιτικούς ἢ κοινωνικούς). Λέγεται καὶ σήμερον: «δὲν ἔχω κανένα νὰ μὲ διαφεντεύσει (=νὰ μὲ προστατέψει) συνήθως ἀπ' τὶς χῆρες καὶ τὰ ὄρφανὰ ἢ τοὺς ἀνίσχυρους, καὶ «διαφέντεψέ τα μόνος σου» δηλ. τὰ πράγματα (=κάνε κυβέρνιο, ἐξοικονόμησέ τα) κλπ.

λστ') Οἱ δοῦλοι κατὰ τὸν Ὅμηρον (Α39). Οἱ σχετικοὶ στίχοι τοῦ Ὁμήρου γιὰ τοὺς δούλους πὺ στὴ σκλαβιά χάνουν τὸ μισὸ μυαλό τους, γιὰτὶ τοὺς τὸ παίρνει ὁ Δίας, εἶναι ἀπ' τὴν Ὀδύσειαν (ρ 322 - 323), (κατὰ σοφὴν ὑπόδειξιν Κ. Γεωργούλη).

Ἡμισυ γὰρ τ' ἀρετῆς ἀποαίνυται εὐρύοπα Ζεὺς
ἀνέρος, εὖτ' ἂν μιν κατὰ δούλιον ἤμαρ ἔλησι
(τὶ παίρνει τὴ μισὴ ἀρετὴ τοῦ ἀνθρώπου ὁ βροντορίχτης
ὁ Δίας, ἅμα τῆς σκλαβιάς ἢ μαύρη τοῦρθαι μέρα...)

(Μετάφραση 'Αργ. 'Εφταλιώτη : 'Ομήρου 'Οδύσσεια, έκδ. Κολλάρου 1932, σελ. 229). Τὴν «ἀρετὴν» ὁ Λορεντζᾶτος σ' αὐτὸ τὸ χωρίο τὴν ἐρμηνεύει ἰκανότητα, κι ἔτσι πρέπει νᾶναι, καθὼς φαίνεται ἀπ' τὰ προηγούμενα, πού λέει πὼς οἱ δούλοι ἀδιαφέντευτοι σωστὴ δουλειὰ δὲν κάνουν, συνεπῶς ὁ 'Ανώνυμος γενικεύει τὴν νοημοσύνη, καὶ δὲν εἶναι ἔξω ἀπ' τὴν ἀλήθεια.

λζ') ἐλπίς (A114 - 116). Κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Νομαρχίας ἡ ἐλπιδολογία καὶ ἀρετολογία ἦταν τοῦ συρμοῦ (ἔγραφαν δοκίμια, λόγους, ἐγκώμια, ὕμνους, ᾠδὲς κλπ.). 'Η βιβλιογραφικὴ ἔρευνα μόνο γιὰ τὴ γαλλικὴ φιλολογία μοῦ ἔδωσε ἓνα τεράστιο ἀριθμὸ ἐντύπων γιὰ τὴν ἀρετὴ μέσα σὲ μιὰ εἰκοσαετία μόνο (1787 - 1807), ἀφοῦ καὶ στὸ Μποναπάρτε τὸν ἴδιο ἀποδίδεται λόγος περὶ εὐδαιμονίας. «Ταύτας τὰς ἡμέρας, γράφει ἐξ ἄλλου στὰ 1802 ὁ Κοραῆς, ἐξεδόθη ποιημάτιον γαλλικὸν ἐπιγραφόμενον «'Η 'Ελπίς», τὸ ὁποῖον ἐκθειάζουν οἱ ἐπισημότεροι ἀπὸ τοὺς ἐφημεριδογράφους. 'Η ὕλη εἶναι ἀφθονὸς καὶ ὄντως ἀξία ποιητικοῦ οἴστρου. Τὶ παράδοξον, ἐὰν ὁ συγγραφεὺς (ὅστις εἶναι ἀνώνυμος) εἶχε ψυχὴν ἰκανῶς εὐαίσθητον, διὰ νὰ παραστήσῃ γραφικῶς τὰς ἱυγγὰς ὄλας καὶ τὰς γοητείας τῆς μαγίσσης ἐλπίδος. 'Απὸ τὴν μάγισσαν ταύτην ἀπατώμενος ζῶ ἀκόμη...» ('Επιστολ. Α' 346). Πρέπει νὰ μνημονευθεῖ καὶ τὸ περίφημο ποίημα τοῦ Σίλλερ: Die Hoffnung. Τέτοιο ὕλικὸ γιὰ τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ἀρετὴ τοῦ πρόσφερε ἀφθονοὴ ἢ φιλολογία τοῦ καιροῦ του, πού τὴ διάβαζε μὲ φιλεύρενο πνεῦμα ὁ 'Ανώνυμος.

λη') «κοινὰ τὰ τῶν φίλων» (A114). 'Ο 'Ανώνυμος διατυπώνει ἀναλυτικὰ τὸ ρητὸ αὐτὸ τοῦ Πυθαγόρα, πού τὸ βρίσκουμε στὸ Διογένη Λαέρτιο (Βίος Πυθαγόρα, έκδ. Λειψίας 1870, τομ. Β', βιβλ. VIII, § 8).

λθ') πέσιμον (B3¹⁵). 'Ο Κοραῆς γράφει στὸ «Σάλπισμα Πολεμ. (1801), έκδ. β' σελ. 15 «τὸν κρημνισμόν τοῦ τυράννου» (βλ. καὶ Κριτικά, σελ. 267 - 268).

μ') πεπολισμένοι (B7¹¹). Πλάθοντάς το κατὰ συμφυρμὸ ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸ πόλις (ἀστὸς - ἀστεῖος) καὶ τὸ γαλλικὸ police, ἔγραφαν τότε συχνὰ τοὺς ἐξευγενισμένους, πεπολισμένους. Τὸν ὄρο πολιτισμένος μεταχειρίστηκε ὅσο ξέρω πρῶτος ὁ Δ. Φιλιππίδης στὰ 1791 στὴ «Νεωτερικὴ Γεωγραφία» του (τοὺς ἀρχαίους τοὺς λέει «ἔθνος ἐμπορικὸ, πολιτισμένο, ἐλεύθερο...») κι ὁ ἴδιος τὸν πολιτισμὸ τὸν πρωτόειπε «πολιτισμὸ» (γιὰ τοὺς Πελασγοὺς μιλώντας «μ' ὄλον ὁποῦ ἦταν τόσο βάρβαροι, ἔλαβαν κάποιες ἀρχὲς ἀμυδρὲς πολιτισμοῦ καὶ γραμμάτων καὶ ἐπιστημῶν»). 'Αργότερα, στὰ 1817 ὁ Γουζέλης (Κρίσις Πάριδος, 351, σημ. α' χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρο: πεπολισμένοι), καὶ στὰ 1818 ὁ μεταφραστὴς τοῦ Ρουσσώ Δημ. 'Αριστομένης (Περὶ τῆς ἀνισότητος τῶν ἀνθρ. σελ. 57), ἀπόδωσε τὸ civilisation μὲ τὸ πολιτισμός. 'Ο βεβηλωτὴς τῆς Νομαρχίας σιωπηρὰ διόρθωσε τὴ λέξη καὶ τὴν ἔκανε «πεπολιτισμένους».

μα') ἀπολελυμένη ἀρχή (B7², καὶ A136²). Ὁ λόγος γιὰ τὴν τυραννία, ποὺ τὴ λέει «ἀνεξάρτητον καὶ ἀπολελυμένην ἀρχήν» = αὐταρχικὴ καὶ ἀνεξέλεγκτη (χωρὶς νόμο ἢ κανόνα, χωρὶς χαλινὸν). Ὁ ὅρος «ἀπολελυμένη» συμπληρώνει τὸν ὅρο ἀνεξάρτητος καὶ εἶναι τραβηγμένος ἀπ' τὸ δημοτικὸ ρῆμα ἀπολνῶ, ξαπολνῶ, ξαπολυμένος (καὶ ξαμολυμένος, ποὺ λέγεται συχνὰ γιὰ τὰ ζῶα: ξαπολνῶ τὸ ἄλογο = τοῦ βγάζω τὸ καπίστρι καὶ τ' ἀφήνω ἐλεύθερο καὶ πάει ὅπου θέλει, ξαπολυμένο ζῶο = ἀφημένο στὰ λειβάδια χωρὶς περιορισμὸ (βλ. Ἑρμην. τίς σημ. ζ' καὶ μζ', πρβλ. καὶ σελ. 268).

μβ') μεταφυσικὴ προητοιμασία (B23α¹⁰). Ἀκατανόητη αὕτη ἢ φράση. Μπορεῖ νὰ σημαίνει ὑπερβολικὴ προητοιμασία, ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὰ ὅρια, μπορεῖ καὶ ἀφύσικη ἢ μήπως - καὶ μᾶλλον αὐτὸ θὰ εἶναι - νὰ σημαίνει πῶς μὲ τέτοιο τρόπο προητοιμάζει τὰ λόγια τῆς (ὥσπου νὰ καταφέρει νὰ πεῖ κανένα παραλογισμό), ποὺ καθὼς, σφίγγεται μοιάζει, πρὶν τὰ ξεστομίσει, σὰν ὑπερφυσικὸ ὄν, σὰν Πυθία, σὰν μάντισσα κοκ.

κυρίαι (B23α) ἐδῶ μὲ τὴν πραγματικὴ σημασία τῆς ἀφέντρας.

μγ') μίαν φοράν (Γ14⁷, E43¹²). Αὐτὸ τὸ δημοτικώτατο ἐπιρρηματικὸ σύνθεμα τὸ μεταχειρίζεται συχνὰ ὁ Ἀνώνυμος καὶ σωστὰ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ «ὅπως δὴποτε, ὅπως κι ἂν εἶναι...». Ὑπάρχει μιὰ λεπτὴ ἀπόχρωση, ἀντίθεσης καὶ ἀντιρρητικῆς ἐπιβεβαίωσης μέσα στὴν ἐκφορά του, ὅπως τὴ λέει ὁ λαός, ποὺ τὴ βρίσκουμε κι ἐδῶ (παράδειγμα λαϊκό: δὲν κολύμπησα, μάνα μου σοῦ λέω! καὶ ἀπαντᾷ ἢ μάνα: Μιὰ φορά πῆγες στὴ θάλασσα (=ὅπως κι ἂν ἔχει...)). Ὁ Ἀνώνυμος (E43¹²) λέει: "Ἄς ξεσπαθώσω μίαν φοράν καὶ τὸ πρᾶγμα θέλει ἔλθει μόνον του εἰς τὸ τέλος (ἄς ξεσπαθώσουμε ὅπως δὴποτε...). Ἐπίσης στὸ Γ14⁷ νὰ καταλάβουν μίαν φοράν τὸ λάθος των (νὰ καταλάβουν ἐπὶ τέλους τὸ λ.).

μδ') διὰ χρημάτων (Δ32⁸), θέλει νὰ πεῖ «διὰ χρήματα» (γιὰ χρήματα) κι ἔβαλε μὲ τὴ διὰ γενική, ἀντὶ αἰτιατική, γιὰ νὰ φανεῖ ἀρχαιώτερος τάχα καὶ λογιώτερος (βλ. καὶ ἄλλα παραδείγματα στὰ Γλωσσικά, σελ. 291).

με') «ἐπανερχεσθαι» (Δ36α). Τὸ ἀπαρέμφατο βρίσκεται μόνον μιὰ φορά στὴν Κοινὴ Διαθήκη (Λουκᾶς ιθ' 15): «ἐν τῷ ἐπανερχεσθαί μοι ἀποδώσω σοι...». Κατὰ τὸν Μ. Σιγοῦρο (N. Ἑστία NE', 507β) τὸ ἀνέκδοτο εἶναι πολὺ γνωστὸ καὶ ἐκλαϊκευμένο στὴ Ζάκυνθο ἂν καὶ τέτοια περικοπὴ στὴν Ἑκκλησιᾶ δὲν διαβάζεται.

μστ') καὶ μή, φοβούμενοι (Δ52³). Στὸ χωρίο αὐτὸ τὸ μή δὲν πάει μὲ τὸ φοβούμενοι, ἀλλὰ στὸ παρακάτω: τὴν γεμίζετε, ἢ φράση δηλαδὴ πρέπει νὰ διαβαστῆ νοηματικὰ ἔτσι: καὶ μή τὴν γεμίζετε (τὴν ἐκκλησιᾶ) ἀπὸ ἀναξιωτάτους σκλάβους, φοβούμενοι νὰ πτωχύνῃ ἀπὸ ὑπηρετίας...». Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ἔβαλα κόμμα ὕστερ' ἀπ' τὸ μή, ποὺ δὲν τῶχει τὸ κείμενο, οὔτε ὁ βεβηλωτῆς τῆς Νομαρχί-

ας τῶβαλε, ὅπως δὲ καὶ σ' ὄλο τὸ βιβλίον ἢ στίξην του εἶναι μαλλιά κουβάρια καὶ δὲν βρίσκεις ἄκρη (βλ. Κριτικά σελ. 266).

μζ') εὐρύχωρος ὁδὸς ἀπολύας (Δ69⁵). Ὁ λόγος γιὰ τοὺς ξενιτευμένους ποὺ τῶχουν ρίξει στὴν ἀσωτεία, στὴν ὁποία ἡ διαφθορὰ τῶν Εὐρωπαίων τοὺς «παρασταίνει (=ἀνοίγει) εὐρύχωρον ὁδὸν εἰς τὴν ἀπόλυάν τους (=τὴν ἀσύδοτη, ἐκδοτὴ ζωὴ τους) ἐν ἧ μένοσι μὲ ἄκραν ἀδιαφορίαν τε καὶ ἀναισχυντίαν...». Ἐπρόκειτο γιὰ ἀπώλεια (=ἀφανισμὸς) πῶς θὰ ἐξακολουθοῦσαν νὰ μένουν; Ἀλλιῶτικα δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ τὸ χωρίο αὐτὸ καὶ μόνο μὲ τὴ γραφὴ ἀπόλυα (ποὺ ὁ συγγρ. τὴ γράφει κι ἐδῶ ἀπώλεια) ἀνοίγεται στὸ σωστό του νόημα (βλ. τὴ σημ. ζ' καὶ μα', Ἐρμην. πρβλ. καὶ Κριτικά σελ. 268).

μη') ἐλευθερία (E18¹¹). Βλ. Πατρικὴ Διδασκαλία, ὁ.π. σελ. 31, ὅπου ἡ ἐλευθερία θεωρεῖται ἔργο τοῦ Διαβόλου, γεμᾶτο «δέλεαρ τοῦ διαβόλου καὶ φαρμάκι ὀλέθριον, διὰ νὰ κατακρημνίσῃ τοὺς λαοὺς εἰς τὴν ἀπώλειαν καὶ τὴν ἀκαταστασίαν». Πρέπει νὰ σημειωθεῖ πῶς πολλοὶ λιμπερτίνοι τῆς ἐποχῆς μιλοῦσαν γιὰ ἐλευθερία, μάλιστα ὁ Βενιαμὴν ὁ Λέσβιος μιλοῦσε ἀπ' τὴν ἔδρα τῆς Ἀκαδημίας Κυδωνιῶν ἀπ' τὰ 1803 γιὰ δημοκρατία καὶ λευτεριά καὶ ἀντίστασιν καὶ ζύπνημα τοῦ λαοῦ κι αὐτὰ ὅλα τ' ἀνακάτεψε μέσα στὰ μαθήματά του τῆς Φυσικῆς ἢ τῆς Ἠθικῆς κλπ. (βλ. Ἱστορία Ἀκαδημίας Κυδωνιῶν τευχ. Α' - στὸ Β' τεῦχος ποὺ θὰ κυκλοφορήσῃ, ὅπου δημοσιεύονται ἀποσπάσματα ἀπ' τὴς διδασκαλίης του, πρβλ. καὶ Εἰσαγ.).

μθ') ἀντίστασις (Δ33⁹). Ἀντίστασις, γράφει, κι ὁ Περραιβὸς (ἐκδ. β' 1815, σελ. 69) ἀλλὰ μὲ τὴν ἔννοια τῆς πολεμικῆς ἀντιμετώπισης. Τὸν ὄρον ἀντίστασις μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἠθικῆς καὶ μαχητικῆς ἀντίδρασης σὲ κάθε τυραννικὴ ἐξουσία τὸν πρωτόγραψε ὁ Κοραῆς στὰ 1798 στὴν Ἀδελφ. Διδ. ποὺ σήμανε τὸ ἐθνεγερτικὸ σάλπισμα τῆς ἐθναπελευθερωτικῆς ἀντίστασης τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, παθητικῆς (νὰ φύγουν στὰ ξένα καὶ ν' ἀφήσουν τὴν ἐπικράτεια) ἢ ἐνεργητικῆς (εἰς τοιοῦτους παρανόμους ἡγεμόνας ὄχι τυφλὴ καὶ ἄλογος ὑπακοή, ἀλλὰ γενναία ἀντίστασις χρειάζεται, καὶ τὴν τοιαύτην ἀντίστασιν καὶ μὲ τὸ ἔργον ἐδίδαξεν ὁ Παῦλος) (βλ. Ἀδ. Διδ. ἐκδ. Γ. Βαλέτα, σελ. 46). Ὁ Κοραῆς θρησκευτικὰ δικαίωσε κάθε πράξιν ἀνταρσίας ἢ ἀντίστασης τῶν καταπιεζομένων ἀπὸ ἄδικο καὶ βάρβαρο ζυγόν, ἐνῶ οἱ κηρυχτάδες τῆς ἐποχῆς τὴ θεωροῦσαν ἀμάρτημα κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας: «πείθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ἡμῶν κλπ.» (βλ. Πατρ. Διδ. σελ. 37 - 38, πρβλ. καὶ Ἀντιφώνησιν Παρίου, ὁ.π., σελ. 70 - 71). Μὰ ἐν ἀρχῇ ἦν ἡ πράξις ὡς πρὸς τὴν ἀντίστασιν, ποὺ τὴν πραγματοποίησε αἰῶνες πρωτύτερα ἢ ἀκαταδάμαστη κλεφτουριά καὶ τὴ θεωρία τῆς τὴ διατύπωσε θαυμάσια ὁ ἴδιος ὁ λαὸς στὰ τραγούδια του καὶ ξεχωριστὰ στὸ περίφημο τοῦ Βασίλη (Βασίλη κάτσε φρό-

νιμα... βλ. Προδ. Εικοσιένα μου, σελ. 85). "Όσο για τὸν τύπο: ἀνθίστασις, ἔτσι τὸν ἔλεγε τότε, ἀκόμα καὶ οἱ ἑλληνομαθεῖς, ὅπως π.χ. ὁ Ἰγνάτιος Οὐγγροβλαχίας (βλ. Ἀπολογία Ἱστορική καὶ κριτική, 1816, σελ. 110¹: «μὲ πολυχρόνιον ἀνθίστασιν ἐπάσχισαν νὰ φυλάξωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ ἐλευθερίαν των...»). Τὸν ἴδιο τύπο γράφει καὶ παρακάτω (στὴν 5η σειρά τῆς ἴδιας σελίδας) Πρβλ. Γλωσσικὰ πρπ. σελ. 271.

ν') αὐτοϊδιότης τροφῆς (E23¹) τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων. Ὁ συγγραφέας ἐπλασε δική του λέξη, γιὰ νὰ χαρακτηρίσει τὴν τροφή τῶν ὁμογενῶν του στὰ βουνά. Ἀλλοῦ (βλ. Γλωσσάρι) χρησιμοποιεῖ τὴ λ. ἰδιότης μὲ τὴν ἔννοια τοῦ χαρακτήρα καὶ στὸ E31 τῆς μοναδικότητος (λέγει λ.χ. τὴν ἐπανάσταση τῶν Σέρβων «παράδειγμα ἀξιοθαύμαστον εἰς τὴν ἰδιότητά του»), κι ἀπ' αὐτοῦ ξεκινῶντας μποροῦμε νὰ ἐρμηνέψουμε τὴ λ. αὐτοϊδιότης μὲ τὴν ἔννοια τῆς ἰδιάζουσας ἀπλότητος καὶ λιτότητος. Ὁ Ρήγας τὸ χαρακτήρα τὸν λέει «ἰδιωτισμὸν» (βλ. Σχ. Ντελ. Ἐρ. πρόλ.) καὶ στὴ Φυσική (σελ. 49) «ἴδιον» λέγοντας γιὰ τὰ σώματα, ἔννοεῖ τὶς ἰδιότητες τῶν σωμάτων, πού λέμε σήμερα (αὐτὸ εἶναι ἴδιον ὅπου τὸ ἔχουν ὅλα τὰ ἐλαστικὰ σώματα).

να') «παιδεία» (Δ44-45). Ὁ σ. χτυπάει τοὺς κηρυχτάδες ρασοφόρους πού κατεξευτελίζουν καὶ ὅπως θάλεγε «οὐτιδανώνουν» τὴν εὐγενέστατη λέξη «παιδεία», χρησιμοποιώντας τὴν μὲ τὴν ἔννοια τῆς τιμωρίας, καὶ πάντα τῆς τιμωρίας καὶ τῆς φοβέρας, κι αὐτὸ εἶναι σωστό, πρβλ. πρόχειρα Πατρ. Διδ. (ἐκδ. Βαλέτα, 27, 30, 34, ὅπου καὶ «παιδεία πολιτική» δηλ. ποινὴ, μαστίγωμα, φυλάκωμα κλπ., ἐνῶ ἀντίθετα μ' αὐτοὺς ὁ πνευματικὸς καὶ φιλόμουςος λαὸς μας τὸ πῆρε ἀπ' τὸ στόμα τους καὶ τὸ χρησιμοποιοῦσε καὶ τὸ χρησιμοποιεῖ ὡς τὰ σήμερα μὲ τὶς δυὸ σημασίες, πού τοῦ δίνει ὁ Ἀνώνυμος, βαθὺς γνώστης τοῦ λαοῦ μας: παιδεύω - παιδεία (τιμωρῶ, τιμωρία, καὶ παιδεψή, ἀλλὰ καὶ μορφώνω - μόρφωση, ἐξ οὗ καὶ ἀπαιδευτός ὁ ἀμόρφωτος). Τὸ πρῶτο μὲ τὸ θέλω (αὐτὸς θέλει παιδεία=τιμωρία) καὶ τὸ δεύτερο μὲ τὸ ἔχω (ἢ δὲν ἔχω) καὶ δίνω (ἔδωσε στὰ παιδιά του παιδεία καὶ τὰκανε παιδεμένα—ἄφησε τὰ παιδιά του ἀπαιδευτα—αὐτὸς δὲν ἔχει παιδεία - εἶναι ἄνθρωπος μὲ παιδεψή κλπ.). Οἱ «γιδοκέφαλοι» στηριγμένοι στὴν Ἀγία Γραφή κατηγοροῦν τὸν συγγραφέα πὼς τάχα διαστρεβλώνει τὸ ρητὸ «δὲν ἀγαπᾷ Κύριος παιδεύει», ὁ συγγραφέας ὁμως ζητάει πέρ' ἀπ' τὴν παιδεία τῆς τιμωρίας καὶ τὴν παιδεία τῆς ἀγάπης, δηλ. τὴ μόρφωση, ὅπως τὴν ἔνοιωθε ὁ λαός. «Χυδαίαν κακοεξήγησιν» κάνουν οἱ γιδοκέφαλοι, ὅπως θάλεγε ὁ σοφὸς μας Ἀνώνυμος.

νβ') κρότος (M17). Ἐτσι ἔλεγε τότε τὴ φήμη κι ἀπ' αὐτοῦ σχημάτισαν τὸ ἐπίθετο: πολύκροτος. Πόσο κοινόχρηστη ἦταν ἡ λέξη τὸ καταλαβαίνουμε ἀπὸ τὸ γεγονὸς, ὅτι ἀπαντιέται συχνὰ στὰ Ἐπιστολάρια καὶ πολλές φορές στὸν Ἀνταποκριτὴ τοῦ Τριεστίου,

δ.π. ὅπου, σελ. 43 κρότον: (σ' ἀπόδοση τοῦ Ἰταλικοῦ applauso).

νγ') ἀνθρωπίνη εὐδαιμονία (A6²). Ὁ συγγραφέας ἔχει ὑπ' ὄψη τὰ ἄφθονα, ἑλληνικά καὶ ξένα, εὐδαιμονιστικά συγγράμματα τῆς ἐποχῆς του (βλ. Ν.Α. Βέην, στὸ Διορθωτικὸ Ἐπίμετρο αὐτῆς τῆς ἐκδόσεως, πρόστεσε καὶ ὅσα λέει ὁ Ν. Δούκας (Ἐπιστολή... Βιέννη 1815, σελ. 42: εὐδ. ἢ ἐκάστου πράγματος καθ' αὐτὸ τελειότης). Τὸ εὐδαιμονιστικὸ πνεῦμα εἶναι διάχυτο σ' ὅλη τὴ Νομαρχία, ἰδίως σ' ἐπίθετα γλύκας καὶ ὄλβου (γλυκεῖα, γλυκύτης, ἡδύτατος, ἡδύνω, αἰσθαντικὸς κλπ. βλ. σελ. 300 τὰ ἐπίθετα, βλ. καὶ τὴ σημ. στ' πρπ. σελ. 308). Ὁ Ἀνώνυμος μιλώνοντας στὸ λαὸ του πιὸ συχνὰ χρησιμοποιοεῖ τὸν ὄρο εὐτυχία καὶ πολὺ λίγες φορές τὸν ὄρο εὐδαιμονία.

νδ') κλάσις. Τὸν πολὺχρηστο αὐτὸν ὄρο στὴ Νομαρχία τὸν βρίσκουμε σὲ πολλὰ κείμενα παλαιότερα καὶ σύγχρονα, γιατί ἦταν κοινόχρηστος καὶ ἐσήμαινε αὐτὸ ποὺ λέμε σήμερα «τάξις» (κοινωνική), μὰ καὶ στὸ ἐμπόριο τὴ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νὰ δηλώσουν τὸ εἶδος ἐμπορευμάτων (βλ. Ἐπιστολ. ὁ π. 1802, σελ. 19, 34, 47, κλπ.) πρβλ. καὶ πρπ. στὰ Γλωσσικά, σελ. 284). Ὁ Ρήγας χρησιμοποίησε τὸν ὄρο «τάγμα» (τάξις), ἀλλὰ ὁ ὄρος κρατήθηκε καὶ στὰ μετεπαναστατικά χρόνια (βλ. Κ. Κούμα Ἱστορ. Ἀνθρ. Πρ. IB' 1832, σελ. 601 καὶ ἄλλοῦ πολλὰς φορές: μὲ γλῶσσαν τόσον δημώδη, ὥστε τὴν ἐκαταλάμβανε πᾶσα κλάσις Ἑλλήνων». Στὴν ὀρθογράφηση τῆς λέξεως ἀκολουθήσαμε τὴν καθιερωμένη ἀπ' τὴ χρῆση γραφῆ.

ΣΤ' ΙΣΤΟΡΙΚΑ

α') Ρήγας. (Ἄφ. 1,²⁰ καὶ A97-104 καὶ B39 καὶ E37 - 39). Μὲ πόνο καὶ θαυμασμὸ ἀνεκλάλητο ἀφιερώνει ὁ σ. τὸ βιβλίον στὸ Ρήγα «ὡς ἀρραβῶνα ἐκδικήσεως τοῦ λαμπροῦ αἵματός του», καὶ αὐτὸ τὸ κάνει τὴ στιγμὴ ποὺ τὸ ὄνομα τοῦ Ρήγα δὲν ἦταν σὲ κανενὸς τὸ στόμα καὶ πρέπει νὰ σημειωθεῖ, ὅτι ὁ σ. τῆς Νομ. εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ μίλησε γιὰ τὸ ἔργο καὶ ἀναστύλωσε τὴν ἀγωνιστικὴ μορφή του σὰν προδρομικὸ σύμβολο τῆς ἀνάστασης τοῦ Γένους, καὶ ἀξιοποίησε τὸ ἔργο του, τοποθετῶντας το στὶς ἀφετηριακὰς ἐπάλλξεις τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ μας ἀγῶνα. Μίλησε ὄχι εἰδικὰ καὶ ὀνομαστικὰ γιὰ τὸ Ρήγα, ἀλλὰ γιὰ τὴ συντροφιά (ὀκτώ Γραικοὶ) ὁ Κοραῆς στὴν Ἀδελφικὴ Διδασκαλία του (1798) τὴ στιγμὴ ποὺ εἶχε πιαστεῖ ὁ Ρήγας μὲ τοὺς συντρόφους του καὶ ἐμελλε νὰ θανατωθῶν, ὅμως αὐτὸ ἦταν μιὰ παρεκβατικὴ μνεῖα, ποὺ ἤθελε νὰ δείξει τὴν ὠμότητα τῆς τούρκικης κυριαρχίας χωρὶς νὰ ξεχωρίζει τὴ μορφή τοῦ Ρήγα σὰν ἀναγεννητῆ καὶ πρόδρομο τοῦ ἑλληνικοῦ ξεσκαβωμοῦ, σὰν πολιτικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἡγέτη τοῦ Ἀγῶνα. Μίλησε καὶ ὁ Ζαβίρας στὰ 1804 γιὰ τὸ Ρήγα, ἀλλὰ ἔδωσε γενικά

βιογραφικά στοιχεία, αυτά όμως έμειναν ανέκδοτα ως τὸ 1872. Κι ὁ Ζαβίρας δὲν ξεχωρίζει τὸ Ρήγα, τονίζει μόνο γι' αὐτὸν καὶ γιὰ τοὺς συντρόφους του «καὶ οὕτως ὑστερήθη τὸ Γένος ὑμῶν τοσούτους καὶ τοιούτους, οἵτινες ἠδύναντο νὰ προξενήσουν εἰς τὸ κοινὸν μεγάλην ὠφέλειαν...» (πρβλ. Ν.Α. Βέην, ὁ.π. σελ. 17*). Σ' ὅλη τὴ Νομαρχία ἡ μορφή τοῦ Ρήγα παραστέκεται σὰν ὑψιστο παρόρμημα ἡγετικῆς ἀποστολῆς, πού χάθηκε, ἀπὸ κακοτυχία, γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ γιὰ τὸν ἀπελευθερωμὸ τῆς, πού τὸν βαστοῦσε σίγουρο ὁ σ. ἂν ζοῦσε ὁ Ρήγας καὶ πραγμάτωνε τὸ σχέδιό του. Ὁ σ. τῆς Νομ. γνώρισε προσωπικὰ τὸ Ρήγα, γι' αὐτὸ γράφει στὴν Ἀφιέρωσή του «μὲ τὸ συνηθισμένο σου ἑλληνικόν, ἱλαρὸν καὶ καταδεκτικὸν βλέμμα...» καὶ στὸ Α97 περιγράφει τὴ μορφή του «ὠραῖος τῷ σώματι καὶ ὠραιότερος τῷ πνεύματι... εὐφυῆς, ἀγχίνους, ἄοκνος...», καὶ ξέρεي πολλές λεπτομέρειες, ἀλλὰ μέσα στὰ στενὰ ὄρια τοῦ λόγου δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς τίς δώσει καὶ περιορίζεται στὰ γενικά. Κατέχει ὅλα τὰ καθέκαστα τῆς προδοσίας τοῦ Ρήγα (στὴν ἀρχὴ τὰ ἀποσιωπᾶ Α99, ὕστερα ὅμως ἀναφέρει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ προδότη του Οἰκονόμου Ε37¹⁶, ξέρει τὰ σχέδιά του, τὸ ταξίδι του, τὸ μοιραῖο γράμμα κλπ. Α102). Ἡ γενικευτικὴ ἀνάγκη τὸν κάνει νὰ θυμίσει ὀνομαστικὰ ἀπ' τὰ συγγράμματα τοῦ Ρήγα μόνο τὴ Χάρτα καὶ τ' ἄλλα τοῦ ἔργου νὰ τ' ἀναφέρει μὲ τὴ φράση «καὶ διάφορα ἄλλα ἐπωφελῆ πονήματα...». Ἐκτὸς ὅμως ἀπ' τὴν ἀξιολογικὴ τοποθέτηση τοῦ Ρήγα, καὶ τὰ ἱστορικὰ στοιχεία πού δίνει δὲν εἶναι ἀσήμαντα, ὅπως τὰ ἔκρινε ὁ Λάμπρος (βλ. σελ. 244). Εἶναι ἡ πρώτη ὑποτύπωση βιογραφίας τοῦ Ρήγα ἀπὸ σύντροφο καὶ γνωστό του γραμμένη.

β') Ἐπαμεινώνδας (Ἀφιερ. 17). Θαυμαστὸς ἦταν ὁ Ἐπαμεινώνδας στὸν ἑλληνισμὸ τῆς ἐποχῆς, γι' αὐτὸ κι ὁ Κοραῆς, ἐτοιμάζοντας τὴν ἔκδοση τοῦ Πολυαίνου, ἔγραφε πὼς «θέλω βάλει εἰς τὴν κεφαλὴν τῆς βίβλου τὴν εἰκόνα τοῦ Ἐπαμεινώνδου, ἐὰν εὗρισκεται παλαιὰ μαρτυρημένη...» (Ἐπιστ. Α' 790).

γ') Ἐσεῖς ὧ ἀθάνατοι ψυχὰι τῶν ἐλευθέρων προγόνων μου (Α1 - 2). Ὅλη αὐτὴ ἡ ἐπίκληση εἶναι ἐμπνευσμένη ἀπ' τὴν εἰκόνα τοῦ Choiseul Gouffier (βλ. σελ. 307), γιὰτὶ κι ἐκεῖ παρουσιάζεται ἡ ἀλυσοδεμένη Ἑλλάδα ν' ἀνακαλεῖ τοὺς ἀρχαίους ἥρωες κλπ. Πρέπει νὰ σημειωθεῖ, ὅτι ὁ προγονισμὸς καὶ ἡ ἀρχαιολατρεία εἶχε περιεχόμενο ἔθνικὸ καὶ ἀγωνιστικὸ καὶ εἶναι ἡ πρώτη πνευματικὴ μορφή πού ἐκδηλώθηκε ἡ ἔθνικὴ συνείδηση. Ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Ἄν. Γόρδιου πού μετάφρασε τοὺς Βίους τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων τοῦ Λαέρτιου καὶ ξεχωριστὰ ἀπὸ τὸν Σαμουήλ Χαντζερῆ καὶ τὸν Βούλγαρη οἱ «πρόγονοι» ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἰδέα τῆς πατρίδας καὶ περνοῦν καὶ στὰ προγράμματα τῶν σκολειῶν καὶ στὶς διδασκαλίες καὶ στὶς διδαχές. Πολλοὶ ἐκκλησιαστικοὶ ρήτορες ὕστερ' ἀπ' τὸ Θεοτόκη, ἀνακατεύουν στὰ κηρύγματά τους μορφές

ἀρχαίων ἱστορικῶν ἢ μυθολογικῶν ἡρώων, φιλοσόφους, ρητά, ἀποφθέγματα, κλπ. Μὲ τὸ Σ. Χαντζερῆ γύρω στὰ 1760 ἡ ἐκκλησία ἀνοίγει τὴν πόρτα τῆς διάπλατα στὸν κλασικισμό, οἱ διαφωτιστές, οἱ ἐπαναστάτες καὶ πρῶτοι ὁ Ρήγας καὶ ὁ Κοραῆς τὸν γεμίζουν ἀπὸ πατριωτικὸ περιεχόμενο καὶ τὸν κάνουν ὄπλο καὶ σημαία τους, στὰ κηρύγματά τους. Σ' αὐτοὺς «πρόγονοι» εἶναι ἡ χαμένη καὶ δοξασμένη πατρίδα, ποὺ πρέπει νὰ ξαναποκτηθεῖ, μ' ἄλλα λόγια ὁ προγονισμὸς ἦταν τότε μιὰ μορφή τῆς ἐπαναστατικῆς ιδεολογίας τῆς προχωρημένης ἀστικῆς ἐμπορικῆς τάξης, κι ὁ ἐκπρόσωπός της, ὁ Κοραῆς, ἄφησε τὴν ἰατρικὴν καὶ ἔγινε «αὐτοσχέδιος» κλασικὸς φιλόλογος, γιὰ νὰ γνωρίσει μὲ τίς ἐκδόσεις καὶ τὰ σχόλιά του τοὺς ἀρχαίους προγόνους στοὺς σκλαβωμένους "Ἕλληνες. Τὸ μεγάλο σύνθημα ξεκινάει ἀπ' τὸ Ρήγα ποὺ μὲ τὴ Χάρτα καὶ τὸν 'Ανάχαρση ὕψωσε τὸν προγονισμὸν σὰν ιδεολογικὸ ὄπλοστάσιον τῆς πατριωτικῆς συνείδησης. Αὐτὸ ἀκολουθεῖ κι ὁ συγγραφέας τῆς Νομαρχίας μὲ τίς ἀδιάκοπες ἀναδρομὲς σ' ἀρχαῖα ὀνόματα καὶ πέρ' ἀπ' αὐτὰ στὴν ἀρχαία δημοκρατία, ἀγωγή, τακτικὴ κλπ. (βλ. καὶ τὴ σημ. δ' σελ. 306 - 308).

δ') "Ἕλληνες (πολλ. σπορ.). Εἶναι ἀξιοσημεῖωτο τὸ πὼς μόνο τὸν ὄρο "Ἕλληνες ("Ἕλλην, ἑλληνικός, Ἑλλάς κλπ.) χρησιμοποιεῖ ὁ 'Ανώνυμος, ἐνῶ πρὶν ἀπ' αὐτὸν τὸν χρησιμοποιοῦσαν κυρίως γιὰ τοὺς ἀρχαίους καὶ πολὺ πρωτύτερα ὁ Βούλγαρης τοῦ ἔδινε καὶ θρησκευτικὸ, εἰδωλολατρικὸ περιεχόμενο καὶ τὸν ἀπόφευγε «διὰ τὴν ἔμφασιν τῆς εἰδωλοθρησκείας», ἀν καὶ πολὺ πρωτύτερα ὁ φτασμένος πατριωτισμὸς τοῦ Φρ. Σκούφου (1681) χρησιμοποίησε καὶ τὸν ὄρο Ἑλλάς, γιὰ τὴ νέα Ἑλλάδα, τὴ σκλαβωμένη «ἀπ' ὅλα τὰ μέρη τῆς τρισαθλίας Ἑλλάδος...» (βλ. πρόχειρα Ἄνθολ. Δημ. Πεζ. Α' 206), καὶ ὕστερ' ἀπ' αὐτὸν ὁ Μηνιάτης. Ὁ Ρήγας χρησιμοποίησε καὶ τὸ Γραικοὶ καὶ τὸ "Ἕλληνες, ὥσπου ὁ Κοραῆς κηρύχθηκε ὑπὲρ τοῦ ὄρου Γραικοὶ - Γραικία - Γραικικός, ἐνῶ οἱ ἄλλοι καὶ ἰδίως οἱ δημοτικιστὲς καὶ οἱ διδαχτάδες χρησιμοποιοῦσαν τὸν ὄρο: Ρωμηὸς (ἢ Ρωμαῖος - Ρωμαῖοι - ρωμαῖκος - ρωμαῖκια ἢ ρωμαῖῖκια, καὶ κάπου κάποτε παλαιότερα Ρωμανία (βλ. σχετικὰ Δ. Θερειανὸν Α' 375 - 376 καὶ Κ. Κρουμπάχερ. Τὸ πρόβλημα κλπ. σελ. 375). Ὁ 'Ανώνυμος δὲν παραπαίει, χρησιμοποιεῖ ἀποκλειστικὰ τὸν ὄρο "Ἕλληνες καὶ τὸ ψευτόνομά του πλάθει. Ἄνώνυμος ὁ "Ἕλλην καὶ ὄρο «φιλέλλην» μὲ τὴν ἀρχαία του χρῆση καὶ σημασία (ὁ Ρήγας λ.χ. χαρακτηρίζεται «φιλέλλην» κι αὐτὸ δείχνει τὴν καθαρὴ καὶ διαμορφωμένη, τὴ φτασμένη ἐθνικοαστικὴ συνείδηση (βλ. Ἱστορικὰ πρκ. σημ. ιη' γιὰ τὸ Γένος, Πρβλ. καὶ τὸ χτύπημα τοῦ ὄρου Ρωμαῖοι (σὰν ὑπόλειμμα τῆς ρωμαϊκῆς κατάκτησης υἱοθετημένο ἀπ' τοὺς συνεχιστὲς τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκράτορας) ποὺ κάνει ὁ Κοραῆς στὸ Σάλπισμα Πολεμιστήριον στὰ 1800 (ἐκδ. β' σελ. 6 - 7). Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ Δ. Φιλιππίδης στὴ Νεωτερ.

Γεωγραφία τὴν τωρινὴ νεώτερη Ἑλλάδα τὴ λέει: Ἑλλάδα, καὶ πάντα ἢ Ἑλλάδα (συνέχεια τῆς ἀρχαίας) καί: οἱ τωρινοὶ Ἕλληνες, γιὰ τοὺς ὁποίους σημειώνει ὅτι καταχρηστικὰ λέγονται Ρωμαῖοι (βλ. αὐτοῦ καὶ γιὰ τὸν ὄρο Γραικός), γιὰτὶ οἱ Βυζαντινοὶ «ἰδιοποιήθησαν τὴν ὀνομασία τῶν τυράννων τους».

ε') Χρηστοθήθεια (A29¹³). Κοινὸς ὄρος στὰ σχολεῖα τῆς ἐποχῆς. Ὁ Ἄντ. Βυζάντιος πρωτομετάφρασε τὴν περίφημη Χρηστοθήθεια μὲ ἀποφθέγματα ἠθικὰ καὶ θρησκευτικὰ. Τὴν ἀντιπαράθετει ἐδῶ ὁ Ἄνωνυμος στὸ σχολικὸ ὄρο ἀταξία - ἀτακτος, ποὺ σημαίνει ἐδῶ ἄσωτος.

στ') ἡ τυραννία ἐκ Θεοῦ (A46). Τὰ λόγια ποὺ βάζει στὸ στόμα τῶν ἱεροκηρύκων, ποὺ δίδασκαν τὸ λαὸ πὼς ἡ ὀθωμανικὴ τυραννία εἶναι δοσμένη ἀπ' τὸ Θεό, «διὰ νὰ μᾶς τιμωρήσει διὰ τὰ ἁμαρτήματά μας καὶ παιδεύοντάς μας εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν, νὰ μᾶς ἐλευθερώσει μετὰ θάνατον ἀπὸ τὴν αἰώνιον κόλασιν», τὰ ἔλεγαν κάθε τόσο οἱ κληρικοὶ καὶ ὁ Ἄνωνυμος τὰ διατυπώνει ἴσως ὅπως τὰ ἄκουσε, τὸ πνεῦμα τους ὅμως τὸ βρίσκουμε στὴν «Πατρικὴ Διδασκαλία» (βλ. τὴν ἐκδοσὴ μου σελ. 27: ἐν θλίψει καὶ στενοχωρίᾳ καὶ διωγμοῖς, αὕτῃ εἶναι εἰς τὸν παρόντα βίον ἢ ζωὴ τοῦ ἀληθοῦς χριστιανοῦ, ἂν θέλῃ νὰ ἀξιωθῇ τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας), πρβλ. σελ. 29 - 30) καὶ στὴν «Ἀντιφώνησιν» τοῦ Ἁθ. Παρίου (Τριέστι 1802) σελ. 70 - 71: «ἐπειδὴ, ἂν ἦταν χριστιανοί, καὶ ἂν ἐπίστευον εἰς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἤλπιζον ἄλλην ἀληθινὴν ζωὴν καὶ αἰώνιον, δὲν ἤθελαν τολμήσει ποτὲ νὰ ἀντινομοθετοῦν εἰς τὸν δεσπότην Χριστόν, διδάσκοντας μὲ λόγους καὶ βιβλία φονοκτονίας καὶ ὀλέθρους τῶν παρὰ Θεοῦ τεταγμένων ἐξουσιῶν, διὰ νὰ ζήσουν οἱ ἄνθρωποι ἐπάνω εἰς τὴν γῆν ὀλίγας ἡμέρας ἐλεύθεροι...». Στὰ χρόνια μάλιστα αὐτὰ τὸ παμπάλαιον μοιρολατρικὸ κήρυγμα τῶν κληρικῶν γιὰ τὴν τυραννίαν, ποὺ εἶναι ἐκ Θεοῦ καὶ προετοιμάζει στοὺς ραγιαδες τὸν Παράδεισο, πῆρε πῖο ὤμῃ καὶ στενὴ μορφὴ καὶ κατάντησε σωστὸ κήρυγμα ἐθελοδοουλείας, ὅπου ἐκθειάζοταν ἡ τούρκικη δυναστεία σὰν δίκαιη καὶ φιλελεύθερη καὶ φιλοχριστιανικὴ (πιότερο τάχα φιλοχριστιανικὴ ἀπ' τὴ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία, ποὺ τὴν ἔρριξε ὁ Θεὸς γιὰτὶ «ἄρχισε νὰ χωλαίνῃ εἰς τὰ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως φρονήματα»), ποὺ ἐπιτρέπει «τὴν σήμερον οἱ ὑπήκοοι νὰ ζῶσι μὲ τὰ καλὰ τους ὑποστατικά, μὲ χωράφια, μὲ ἀμπελῶνες...νὰ πραγματεύωνται μὲ ὄλην τὴν ἐλευθερίαν μέσα εἰς τὰς πόλεις κλπ.» (Ἄντιφ. ὀ.π. σελ. 71). «Κατέστησε λοιπόν, γράφει ἡ Πατρικὴ Διδασκαλία, ἐφ' ἡμᾶς ὁ παντοδύναμος Κύριος αὐτὴν τὴν ὑψηλὴν βασιλείαν (δηλ. τὴν τούρκικη), διὰ νὰ εἶναι εἰς μὲν τοὺς δυτικούς ἕνας χαλινός, εἰς δὲ τοὺς ἀνατολικούς ἡμᾶς, πρόξενος σωτηρίας...». Ἀναίρεση, μ' ἐπιχειρήματα ἐκκλησιαστικά καὶ εὐαγγελικά, αὐτῆς τῆς ἀντεθνικῆς διδασκαλίας τοῦ κλήρου ἔκανε ὁ Κοραῆς στὴν «Ἀδελφικὴ Διδασκαλία» του, καὶ ἀπὸ τότε σταμάτησε

λίγο τὸ κακό, χωρὶς νὰ πάψει, (πρβλ. τοὺς ἀφορισμοὺς τῆς Ἐπανάστασης ἀπ' τὸ πατριαρχεῖο, βλ. καὶ τὴν εἰσαγωγή μου στὴν πρόσφατη ἔκδοσή μου τῆς «Ἀδελφικῆς Διδασκαλίας» τοῦ Κοραΐ).

ζ') Φαναριώτισσες (A153α). Χτυπάει τὶς Φαναριώτισσες, ποὺ τὶς ἔχει γνωρίσει καλά. Στὸ Voyage en Grèce τοῦ Bartholdy (II, 47), διαβάζουμε γιὰ τὴν ἀστοργία καὶ τὸ ραγιαδισμό τους, πὼς θεωροῦσαν τιμὴ τους νὰ σκοτωθοῦν οἱ γυιοὶ τους οἱ ὀσποδάροι ἀπὸ τούρκικο μαχαίρι, παρὰ νὰ πεθάνουν «σάν ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ» δηλ. σάν κοινοὶ θνητοί, ποὺ εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ «σφάξε με, ἀγά μου, ν' ἀγιάσω», κατὰ τὶς Φαναριώτισσες «νὰ δοξασθῶ». Γιὰ τὰ ἦθη καὶ τὴ νοοτροπία τῶν Φαναριωτῶν μᾶς δίνει πολλὲς πληροφορίες ὁ γιατρός τοῦ Γιουσοῦφ Μ. Φ. Ζαλλονῆ στὸ ἔργο του: Πραγματεία περὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας τῶν ἐκ Κ)πόλεως γνωστῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Φαναριῶται, Ἰθ. 1855, γραμμένο γαλλικὰ καὶ μεταφρασμένο ἀπ' τὸν Βλάση Βαλτινό.

η') Κυναίγειρος (A155). Στὴ διήγηση, ποὺ τὴν ἔχει παραλλάξει ὁ Ἀνώνυμος, λέγοντας τὴ θάλασσα ποταμὸ καὶ φέρνοντας στὴ μέση καὶ τὸν «ἀρχιστράτηγο τῶν ἀντικειμένων» δηλαδὴ τὸν Ξέρξη κι ἀκόμα πὼς ἔπιασε καὶ μὲ τ' ἄλλο χέρι τὸ καράβι κλπ., πρόκειται γιὰ τὸν ἡρωϊκὸ ἀδερφὸ τοῦ Αἰσχύλου, τὸν Κυναίγειρο τὸν Εὐφορίωνος, ποὺ ὕστερ' ἀπ' τὴ μάχη τοῦ Μαραθῶνα, καθὼς οἱ Ἕλληνες κυνηγοῦσαν τοὺς Πέρσες στὴ θάλασσα κι ἔβαζαν φωτιά στὰ καράβια τους κι ἤθελαν νὰ τὰ πάρουν «ἐπιλαβόμενος τῶν ἀφλάστων νεός, τὴν χεῖρα ἀποκοπεῖς πίπτει» (Ἡρόδ. VI, 114) δηλαδὴ σκάλωσε ἀπ' τὸ παραστόλι τῆς πρύμνης, γιὰ νὰ σταματήσῃ τὸ ἐχθρικὸ καράβι καὶ τοῦκοψαν τὸ χέρι κι ἔπεσε στὴ θάλασσα νεκρός). Τὴ διήγηση αὐτὴ ὁ Ἀνώνυμος τὴν ἔχει παρμένη ἀπ' τὸ Δονᾶ (βλ. σελ. 366).

θ') Γαζῆ συντακτικὸν (Προλ.⁵ καὶ E23β²¹). Ἡ περίφημη γραμματικὴ τοῦ Θεοδώρου Γαζῆ (1370-1484) πρωτοτυπώθηκε στὸ Παρίσι στὰ 1516 κι ἀπὸ τότε βγῆκε σὲ ἀναρίθμητες σχολιασμένες ἢ μὴ ἔκδόσεις. Ὡς τὸν ΙΗ' αἰῶνα ἦταν τὸ κυριαρχικὸ βιβλίον μέσα σ' ὅλα τὰ σχολεῖα, ξεχωριστὰ τῆς Πάτμου, ποὺ οἱ μαθητὲς τῆς λεγόταν Γαζῆτες, ἀντίθετα μὲ τοὺς Λασκαριῆτες τῶν Ἰωαννίνων, ποὺ χρησιμοποιοῦσαν τὴ γραμματικὴ τοῦ Λάσκαρη (βλ. Μ. Παρανίκα Σχεδ. 170 - 171). Ἄπειρα εἶναι τὰ ἐρμηνευτικὰ ὑπομνήματα στὴ Γραμματικὴ τοῦ Γαζῆ, ἰδίως στὸ Δ' βιβλίον τῆς (τοῦ Α. Βουρδιγαλήνσιου, Εὐαγ. Βούλγαρη, Γερ. Βυζάντιου, Δανιὴλ Κεραμέως, Νεοφύτου Καυσοκαλυβίτη ὀγκωδέστατο ἀπὸ 1400 μεγάλες σελίδες κλπ. κλπ. βλ. σχετικὰ Γ. Χασιώτου Ἑλληνικαὶ Γραμματικαὶ (βιβλιογραφία) στὸ βιβλίον του: Περὶ τῶν δημωδῶν μνημείων κλπ. Ἰθ. 1910, σελ. 161 κπ. Ἡ ἔκδοσις καὶ ἄλλων γραμματικῶν (τοῦ Σουγ-δουρῆ, Βησαρίωνος, Μακρῆ κλπ.) δείχνει τὸν πόθο τῶν δασκάλων ν' ἀποχτήσουν ἓνα εὐχρηστο βοήθημα, ὥστόσο καμμιὰ ἀπ' αὐτὲς